

ד"ר דבורה אושפיזאי

בן סורר ומורה ניתוח המקורות והיבטים פסיכולוגיים

א. הבעיתיות בהבנת הנושא

בתורה נאמר: "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם, ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקומו, ואמרו אל זקני עירו בנו זה סורר ומרה איננו שמע בקולנו זולל וסבא וקגקהו כל אנשי עירו באבנים ומת, ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו" (דברים כ"א, יח-כא). התורה מתארת מקרה של בן שאיננו שומע בקול הוריו, זולל וסבא. לאחר שהוריו מייסרים אותו הוא ממשיך בסורו ועל כן הם מביאים אותו למשפט אל זקני העיר, וסופו שכל אנשי העיר רוגמים אותו באבנים למוות. ובכך מתקיים "ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו".

פרשה זו מעוררת שאלות רבות הדורשות עיון. על מנת להבהיר ולהבין במה העניין יש להגדיר במדויק את המונחים המופיעים בה, כגון: מהו "בן"? מה פירוש "סורר", "מורה", "זולל" ו"סבא"? כיצד לפסק את הפסוק: האם לאחר "איננו שמע בקולנו" נשים נקודתיים: זולל וסבא; כלומר: זולל וסבא הוא פירוש של "איננו שמע בקולנו" והכוונה דווקא לפרט המסוים הזה? או "איננו שמע בקולנו" הכוונה לאי ציות כללי ו"זולל וסבא" הוא רק אחת הדוגמאות לכך? מה טיבו של חטא זה? מה הם התנאים, שמחויבים להתמלא כדי שנוכל לממש הוראה כזאת? ומהי האווירה והגורמים המבשילים התנהגות כזו מצד הבן של זלילה וסביאה? והאם גם בהם יש להתחשב? מהו המעשה החמור כל כך המחייב עונש מוות? ועוד.

עניין בן סורר ומורה מעורר גם שאלות מהותיות של חינוך ומוסר, של סמכות ההורים כלפי הבן¹. של אחריות החברה כלפי היחיד ולהיפך. מתעוררות שאלות גם על מקומה של הפרשה, על הקשר בינה לבין הפרשיות הקרובות לה, מה שנקרא בפי חז"ל "סמיכות הפרשיות", ונתחיל בזאת.

1. חופש וסמכות בחינוך הוא נושא פופולרי ביותר בימינו. גם השאלה של תורשה וסביבה תופסת במידה מסוימת מקום בנושא זה. וכן נושא הענישה והשפעתה על היחיד ועל הציבור.

ב. משמעות מיקומה של הפרשה

פרשנים שונים התייחסו לשאלה של סמיכות הפרשיות שבין עניין בן סורר ומורה אל הפרשיות שלפניו ושלאחוריו. וכך סדר העניינים במקרא:

פרק כ"א, פס' יא-יד - "...וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה..."

פרק כ"א, טו-יז - "כי תהיין לאיש שתי נשים האחת האוהבה והאחת שנואה וילדו לו בנים..."

פרק כ"א, יח-כא - "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו..."

רש"י (שם, י): "...אם נשאלה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגר וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו".

עד כאן הקשר אל הפרשיות הקודמות. ואילו על הקשר לפרשיה הבאה אומר רש"י (שם, כב): "מגיד שאם חסיד עליו אביו ואמו סוף שינאל לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה כז"ר".

אפשר לשאול מדוע מוצגים כאן הדברים כ"עבירה גוררת עבירה" (מסי פרקי אבות פ"ד, מ"ב), הרי אשת יפת תואר הותרה? התשובה היא שאשת יפת תואר הותרה כביכול, בלית ברירה. כדברי רש"י (שם, פס' י): "לא דברה תורה אלא כנגד ילך הרע אם אין הקצ"ה מתיר - ישאלה צאיסור". יש כאן מעין הסכמה וויתור ליצרו של אדם, אבל התורה הוסיפה אזהרה: "והיה אם לא חפצת בה ושלחתה". התורה רמזה בכך שיש מקום לשלוח אותה לאחר המלחמה, לאחר סערת היצרים הרגעית. ואם אדם לא עשה כן, סופה שתהיה שנואה, סופה שתוליד בן סורר ומורה. המשמעות הנובעת ממיקומה של הפרשה באה איפוא ללמדנו על מהותו, אופיו והרקע התורשתי של בן זה.

אפשר לומר שבכוונת התורה היה לשרטט לפנינו רקע משפחתי מסוים, בסיס מעורער, שהיוו קרקע פוריה לגידול פרא של בן סורר ומורה, שעלול מאוחר יותר להפוך לרוצח. הפגם נמצא כבר בשורש, באבא שלקח אשה כזו, ובנסיבות כאלה, והשאר אינו אלא התפתחות והשתלשלות טבעית ואלה הן התוצאות. בעלי התוספות בתחילת פרשת "כי תצא" מביאים לדוגמא את אבשלום: "ידוד המלך נשא את מעכה בת תלמי מלך גשור, בעת המלחמה, כאשת יפת תואר. ממנה נולד אבשלום שביקש להרוג את אביו ושכב עם נשי אביו, ועל ידו נהרגו רבבות מישראל... הרי עבירה גוררת עבירה".

ובמדרש הגדול (מהדורת פיש, ירושלים תשל"ג, דברים י"ח, עמ' תעד) נאמר: "מי גרם לו להיות בן סורר ומורה? על שנשא (אביו) אשה שאינה הוגנת לו. ארבע מידות בדרך ארץ: יש נושא אשה לשם ממון, ויש נושא אשה לשם זנות, ויש נושא אשה לשם גדולה, ויש נושא אשה לשם שמים. בנושא אשה לשם זנות - סוף שיצא ממנו בן סורר

ומורה. שנאמר: 'וראית בשביה אשת יפת תאר'. מתוך רננה שמרנגנים עליו בני-אדם הלך ונשא אחרת. כיוון שנשא שתי נשים - מוציאין בן סורר ומורה".

לפי המדרש, עיקר האשמה מוטלת על האב, אבל יש לשים לב לפתיחה של בן סורר ומורה במקרא: 'כי יהיה לאיש - בן סורר ומורה'. כאן לא מוזכרת האשה, האמא, למרות שהיא מוזכרת בהמשך (שם יח): 'ותפשו בו אביו ואמו... איננו שמע בקלנו'. אבל מלכתחילה מדגיש המקרא את אחריותו של האב בהדרדרות של בנו. הוא זה שלקח אשה יפת תואר, אחר כך הוסיף אשה שנייה כשאחת היא שנואה, ומחליף "שנואה בנשואה" (מסי קידושין סח, ע"א), בו בזמן שהיה עליו לגרשה, כי אלה נישואים בלתי רצויים. האשמה כולה היא איפוא על האב.

אחריות אדם למעשיו

למרות שייטכן שהרקע המשפחתי הוא זה שהוריש לבן תכונות שליליות, ואפשר לומר שהיה בבחינת קרקע המצמיחה פרי באושים, הרי לפנינו אחת הדוגמאות לכך שאדם אחראי למעשיו. אדם חופשי לבחור את דרכו למרות כל המטען "השלילי" שהוא נושא אִתּוּ מבטן אמו, ועל אף הסביבה שהוא גדל בתוכה. תמיד יש לאדם אפשרות לבחור את דרכו, לכוון את מעשיו, לעדן את תכונותיו, ולבחור בטוב. וכמו שכתב הרמב"ם: "רשות לכל אדם... נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע - הרשות בידו... כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם" (הלכות תשובה פ"ה, הלכה א-ב).

אם אדם הולך בדרך שלילית לא תתקבל טענתו שהוא כאילו כפוי לכך מטבע ברייתו או על פי תנאי גידולו וסביבתו. הוא עתיד ליתן את הדין על מעשיו עד כדי סקילה בידי בית דין. מובן שהוא צריך להיות "בר-עונשין", בגיל שבו הוא נחשב למבין ואחראי למעשיו. ואכן, חכמים קובעים שמדובר בנער שמלאו לו שלוש עשרה שנה ויום אחד. מדובר בפרק זמן קצר ביותר (ראה להלן פירוט), ומעבר לכך הוא בוגר העומד ברשות עצמו. אם ימשיך להדרדר - יועמד לדין, אבל לא הוריו הם שיביאווהו, כי כבר יצא מרשותם. החברה היא שתפקח עין על מעשיו ותנהג בו על פי החוק לעבריינים. על כל פנים, אם התורה מענישה אותו, משמע שאין זה על לא עוול בכפו, אלא היא רואה אותו אחראי למעשיו.

ג. מיהו "בן סורר ומורה"?

1. המין

מן הכתוב: 'כי יהיה לאיש בן' לומדת הגמרא בסנהדרין סח, ע"ב: "בן ולא בת", שאין הבת נידונה בדין "בן סורר ומורה". ומובאת שם ברייתא: "אמר ר' שמעון: בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויין אצלה בעבירה". רש"י במקום מסביר: "כשכ"א זולל וסוצ'א נקטותה, סופס עומדת צפרשת דרכים

ומרגלת את הצריות לעצירה בעציל אהנן, אלא גזירה הכחוצ היא, בן ולא צת". כלומר: לאמיתו של דבר, מן הראוי היה לחייב גם בת בדין זה, כיוון שהיא בהחלט עלולה לדרדר וגם להחטיא את האנשים תמורת כסף, אלא ש"גזירת הכתוב היא".

הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ז, הלכה יא) אף הוא נוקט בעמדה של "גזירת הכתוב" אבל יחד עם זאת הוא נותן טעם לדבר: "גזירת הכתוב הוא שישקל בן סורר ומורה, אבל הבת אינה נידונה בדין זה שאין דרכה להימשך באכילה ובשתיה כאיש, שנאמר: 'בן ולא בת'".

לפי שיטתו של המאירי בסנהדרין סט, ע"א, לא הקפידה תורה אלא על מי שדרכו להימשך אחר תאוותיו ולהשתקע בהן ודבר זה אינו מצוי בבת אלא בבן. וכדבריו: "...בן ולא בת, ר"ל שהבת אינה נידונה בדין סורר ומורה כלל, שלא הקפידה תורה אלא על מי שדרכו להימשך אחר תאוותיו ולהשתקע בהן ואין זה בבת אלא בבן. שדברים אלו אע"פ שגזירת הכתוב הן, כולן נמשכות לענין זה".

בעל ספר החינוך² אף הוא מסביר בדרך דומה: "אין דין זה נוהג אלא בזכרים אבל לא בנקבות שאין דרכן להימשך באכילה ושתיה כמו האנשים". לפי דעת ה"חינוך" אכילה ושתיה - לא הן "הנקודה החלשה" אצל נשים, העלולה לדרדר אותן לפשע, אין זו תופעה מקובלת אצל נשים, לכן אינן נכללות בדין זה.

ד"ר ח"נ ריינס³ מסביר ש"מבחינה פסיכולוגית הנערה אינה מורה נטיות תוקפנות כנער, והיא נכנעת יותר להורים, ובפרט בזמן העתיק כשהבנות היו מצויות תמיד בבית והייתה השגחה מעולה עליהן, לא היה מצוי שבת תמרוד באבותיה ותראה סימנים של עזות ופראות כמו בן סורר ומורה, ולא נשקפה ממנה סכנה לחברה כמו מן הבן".

נראה לי שלאור התדרדרות לפשע של בנות בימינו, קשה לקבל את ההנחה ש"בנות אינן מגלות נטיה לתוקפנות כנערים". ידועים מקרים שבנות הן מנהיגות של חבורות פושעים ומגלות קשיחות ופראות לא פחות מן הבחורים. אפשר להניח אמנם, שנקודת המוצא להדרדרותן איננה מן המזון דווקא, כפי שאומרים הראשונים שלעיל. מעניין שלמרות שהם מסכימים ל"גזירת הכתוב היא" הם מנסים לתת הסבר רציונאלי לגזירה זו⁴.

2. מצוה רמח, בספר החינוך השלם, ניו-יורק תשי"ב. ובספר החינוך מהדורת שעוועל, ירושלים תשכ"ב, מצוה רנב "לא תאכלו על הדם" כתב: "אכילה שהיא מביאה לשפוך דם והוא אכילת זולל וסובא...". בקטע של "שורשי המצוה", כתב: "שהאכילה והשתיה המרובה הם אם כל חטאת, כמו שכתוב: יושמן ישורון ויבעט" - ומסביר שם באריכות את ההבדלים שבין החומר והרוח.

3. המוסר והחינוך בתקופת המקרא והתלמוד", שבילי החינוך 33 (תשל"ג) עמ' 71-76.

4. ראה הלברטל מ' מהפכות פרשניות בהתהוותן, ירושלים תשנ"ז, עמ' 58-59 והערה 25, שם הוא מתייחס לנושא גזירת הכתוב. ומנסה לתת פרשנות להבדל בין דברי הרמב"ם ב"משנה תורה" לדבריו ב"מורה נבוכים".

2. הגיל

שאלת הגיל מנוסחת במשנה במסכת סנהדרין פ"ה, מ"א במילים אלה: "מאימתי נעשה בן סורר ומורה?" זאת אומרת, מאיזה גיל נידון הבן כבן סורר ומורה. והתשובה: "משיביא שתי שערות". רע"ב⁵ מסביר שמדובר "רק לאחר שמלאו לו שלוש עשרה שנה ויום אחד". לפני גיל שלוש עשרה אין שתי השערות סימן לבגרות. הגיל מוגבל לא רק "מן" אלא גם "עד". "עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון"⁶. ואמרו בגמרא שמצב זה יכול להתקיים במשך **שלושה חדשים בלבד**. מאוחר יותר כבר יצא מכלל "בן" והוא נחשב ל"איש". כמו שהמשנה שם אומרת: "הקטן פטור שלא בא לכלל מצוות". כל עוד לא הגיע לגיל שלוש עשרה ויום אחד הוא איננו בר עונשין. וכך פסק גם הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ח, ה"ה): "לא ענש הכתוב קטן (פחות משלוש עשרה) שלא בא לכלל המצוות. וכן איש שגדל והרי הוא ברשות עצמו, אינו נסקל מפני שגנב ואכל ושתה אכילה זו המכוערת. הא כיצד? מפי השמועה למדנו שאין דין זה אלא בבן שלוש עשרה ויום אחד שהביא שתי שערות עד שיקיף כל הגיד. ואחר כך שיקיף השיער כל הגיד הרי הוא **ברשות עצמו** ואינו נסקל! טווח גילו של בן סורר ומורה הוא איפוא קצר ביותר, כשלושה חודשים בלבד. וכאמור: מגיל שלוש עשרה ויום אחד שהביא שתי שערות עד עבור שלושה חדשים.

ספר החינוך⁷ מתייחס לשאלת הגיל ואלה דבריו: "...והזהר האדם על זה בתחילת תוקף חוס בחרותו ובראשית בואו בחיוב שמירת נפשו... ומאותו זמן יקח מוסר לכל ימיו. כי מהיות המזון ענין תמידי באדם אי אפשר לו זולתו, לא חייבתו התורה עליו בכל עת, רק שחרו מוסר בזמן אחד, **להועיל לו לכל הזמנים**". לדבריו, רצתה התורה ללמד את האדם שלא להרבות באכילה ובשתיה, ולשם לימוד זה בחרה בגיל הבחורות, בתקופת "התפר" שבין ילדות לבגרות. והגבילה תקופה זו לשלושה חדשים בלבד, כי די בתקופה קצרה זו כדי להחדיר את המסר שהיא מעוניינת בו. זהו פרק הזמן **הטוב ביותר והמספיק** כדי ליצור התייחסות נכונה והרגלים טובים למשך כל החיים.

ד. בירור המושגים "סורר" ו"מורה"

הספרי⁸: "סורר – שתי פעמים (סר, סר), ומורה – שוטה, דבר אחר: סורר מין שמורה לעצמו דרך אחרת... דבר אחר: סורר על דברי **אביו** ומורה על דברי **אמו**. סורר על דברי **תורה** ומורה על דברי **חכמים**. סורר על דברי **עדים** מורה על דברי **דיינים**".

5. רבי עובדיה מברטנורא במקום: "והוא בן שלוש עשרה ויום אחד, דמקמי - אין השערות סימן אלא שומא".
6. במשנה שם. חכמים דיברו בלשון נקיה והכוונה לצמיחת שערות במקום הערוה.
7. מצוה רמח, או רנב כני"ל בהערה 2.
8. פרשת כי תצא, רי"ח, מהדורת פינקלשטיין, ניו-יורק תשכ"ט.

רש"י (דברים כ"א, יח): "סורר - סר מן סדרך, ומורכ - מסרצ דצברי לציו, לשון ממריס".

הרשב"ם (שם): מורה - "מקנטר מלשון מרה מריתי".
ספורנו (שם): "סורר ומורה - מריו מסיר התקווה שישוב מסוררתו". זאת אומרת, עקשותו מפריעה לו להשתנות ולחזור בו מדרכו הרעה.

אבן עזרא (שם): "סורר ומורה כנגד ה' וכנגד האבות... סורר... שלא ישמור מצוות עשה, ומורה - במצוות לא תעשה".

נפנה להגדרה מילונית לשונית:

במילון אבן שושן (כרך רביעי, עמ' 1780): "סורר מן השורש ס.ר.ר - סר מן הדרך הישרה. עקש, מרדן: 'שריך סוררים וחברי גנבים' (ישעיה א', כג)... סורר ומורה - עקש ומרדן: 'ולעם הזה היה לב סורר ומורה, סרו וילכו' (ירמיהו ה', כג).
באנציקלופדיה העברית (כרך ט, עמ' 64): "בן סר מדרכי המוסר ומורד בהוריו עד שאין הם יכולים להשתלט עליו".

לסיכום: אצל הפרשנים וכמובן גם במילון, המתייחסים לביטוי מבחינה לשונית, אנו מוצאים שני אלמנטים: (1) לסור מן הדרך; (2) עקשנות ומרדנות. באשר לביטוי: "סורר" שוררת כמעט אחדות דעים שהכוונה היא לסור מדרך הטוב. אלא שהספורנו מוסיף עוד גוון והוא: שהביטוי מתייחס להסרת התקווה שאי פעם יחזור מדרכו הרעה.

באשר לביטוי "מורה" הוא "זוכה" לכמה גוונים של מידת העקשנות: עקשות, סרבנות, מרדנות ומרי. ולפי הרשב"ם גם משהו שונה במקצת: קינטור, רצון להרגיז ולהקניט.

הספרי ופרשנים אחרים, שאינם מתייחסים לצד הפילולוגי מסבירים שמדובר פה בהתנגדות. הם נותנים לנו שורה של צמדים, שהצמד "סורר ומורה" מתייחס אליהם. וכך אנו מוצאים התנגדות לאביו ולאמו, התנגדות לתורה ולנביאים, לעדים ולדיינים, למצוות עשה ולמצוות לא תעשה. הפרשנים אינם רואים צורך להסביר מדוע "סורר" מתייחס לחלק הראשון של צמד המילים, ומדוע "מורה" מתייחס לחלק השני של הצמד. הם גם אינם מפרטים במה עבר על "דברי תורה" ובמה עבר על "דברי נביאים" וכו'.

מכל האמור לעיל מצטיירת תמונה של האשמה כללית: הבן הזה מורד בדברי תורה, מורד בדברי חכמים, מורד בהורים, מורד בכל המקובל והמקודש. כך היא מידתם של חכמים המטילים אשמות על מי שידוע כרשע (ראה מבוא לאגדות להרב צ"ה חיות שנדפס בכרך א' של "עין יעקב").

ה. בירור המושגים "זולל" ו"סובא"

אין מדובר בסתם אכילה ושתיה מופרזים, כפי שמשמע מביטוי זה בשימוש היומיומי. הפרשנים עוסקים בהגדרות מדוייקות מה אכל; מה שתה; כמה (כמויות); איך; באיזה אופן; באיזה מצב; אפילו באיזו חברה כלומר, מי האנשים שהשתתפו עמו בסעודה; באילו נסיבות: בסעודת מצוה או בסעודת עבירה. וכך אומרת המשנה (מס' סנהדרין פ"ח, מ"ב):

"...אכל כל מאכל ולא אכל בשר, שתה כל משקה ולא שתה יין – אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין שנאמר: 'זולל וסובא' ואף על פי שאין ראה לדבר זכר לדבר יש שנאמר: 'אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר'" (משלי כ"ג, כ).

מכאן יוצא, חד משמעית, ש"זולל" פירושו אכל בשר, ו"סובא" פירושו שתה יין. וכך אומר הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ז, ה"א): "...אינו נהרג אלא על אכילה מכוונת שאכל... מפי השמועה למדו שזוללי הוא האוכל בשר ברעבתנות וסובאי השותה יין ברעבתנות". הרמב"ם מוסיף כאן אלמנט של אכילה גסה כדרך הגרגרנים. אבל אף הוא מתייחס לבשר וליין.

רש"י (בסנהדרין ע, ע"א) מסביר אף הוא ששלמה המלך (במשלי) מזכיר יין ובשר דווקא, "דבשר מקרי זולל, וזיין מקרי סובא".

גם ספר החינוך (מצוה רמ"ח) מתייחס לשאלה מדוע דווקא בשר ויין ועונה: "לפי שאין הטבע נמשך אחר שום דבר כל כך כמו באלו". זאת אומרת, דברי מאכל אחרים אין בהם סכנה שאדם יפריז בהם עד כדי הדרדרות לפשע וכו'.

אבן עזרא (לדברים כ"א, יח) רואה את הדברים באור שונה: "זולל וסובא - אפיקורוס, לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה". זאת אומרת, לאו דווקא בשר ויין, אלא הכוונה לאדם השקוע באכילה ובשתיה ובחיי העולם הזה, אין לו מטרה אחרת בחיים אלא להתענג. אדם כזה הוא לדעת אבן עזרא, אפיקורוס, שהרי אילו האמין בחיי העולם הבא, היה דואג גם למימד רוחני בחייו.

הספרי (שם) שואל מה פשר הביטוי: "אינו שמע בקול אביו ואמו": "יכול אפילו אמרו לו אביו ואמו להדליק את הנר ולא הדליק?... תלמוד לומר: 'זולל וסובא'". כלומר: אין מדובר בסירוב כללי למלא הוראות שונות של הוריו, אלא לחטא ספציפי שהוא: זלילה וסביאה (למסקנה זו הגיע הספרי בעזרת "גזירה שווה").

אפילו כמות הבשר והיין נקבעו במשנה (בסנהדרין פ"ה, מ"ב): "מאימתי חייב? משיאכל טרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי. רבי יוסי אומר: מנה בשר ולוג יין...". "טרטימר" מנה" ו"לוג" - הן מידות. ו"איטלקי" יש מפרשים שהכוונה לטיב היין, לין משובח⁹. לפי ר' יוסי כמות הבשר והיין היא כפולה מזו שאמרה המשנה ותנאי נוסף הוא: שאכל ושתה כמות זו בבת אחת.

9. מרב אהבה לארץ ישראל מפרשים יין איטלקי שמדובר רק בין מחו"ל, כי יין מארץ ישראל חלילה - שתקרה תקלה על ידו.

תנאים נוספים באותה אכילה מונה הרמב"ם שם, (פי"ב הי"ב והי"ד) שלפי דבריו נלמדו "על פי הקבלה": "אכל בשר חי של בשר ולא של עוף, ושתה יין חי בלתי מזוג במים - אינו נעשה בן סורר ומורה שזה מקרה הוא ואין אדם יכול להמשך בזה". וכן אם אכל בשר מבושל כל צרכו ושתה יין מזוג כפי שרוב בני אדם נוהגים למזוג, גם כן לא ימשיך לעשות כן, מפני שהוא גנב ועושה מעשהו בסתר ואין לו שהות לחכות עד שיתבשל. ויין המזוג אין דרך הגרגרנים לשתות ולכן אינו נעשה בן סורר ומורה, אלא כשיאכל הבשר מבושל ואינו מבושל כדרך שהגנבים אוכלים, (מחוסר זמן, כנראה) והיין - מזוג ואינו מזוג כדרך שהגרגרנים שותים (מרוב להיטות). הרמב"ם מסביר איפוא שהבשר אינו יכול להיות לגמרי חי, כי אז רק מקרה חד פעמי הוא, ומצד שני - גם לא מבושל היטב. וכן היין - לא תמציתי מדי ולא מהול במים יותר מדי, שניהם צריכים להיות עשויים למחצה.

מנין הכסף לקניית בשר ויין? ומהו מקום האכילה?

חשיבות מיוחדת מוקדשת למקור ממנו בא הכסף לקניית הבשר והיין וכן למקום שבו התבצעה פעולת האכילה והשתיה. מסתבר שחייב להיות כאן חטא נוסף והוא: גניבה. הכסף חייב להיות גנוב וההלכות מגדירות אפילו ממי הוא אמור להיגנב על מנת שיתקיימו כל התנאים הקובעים שאכן מדובר ב"בן סורר ומורה". המשנה במס' סנהדרין פ"ח, מ"ג אומרת: "ואינו חייב עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים". זאת אומרת, לפנינו שני תנאים: א) הגניבה מאביו, ב) האכילה - ברשות הרבים. שתי סיבות לתנאים אלו: א) הגניבה מאביו מצויה. לכן רוב הסיכויים שימשיך ויגנוב מדי פעם, ב) האכילה ברשות אחרים - אינו חושש שיתפסוהו לכן רוב הסיכויים שימשיך בכך.

לעומת זאת הבן לא נעשה "בן סורר ומורה". במקרים הבאים:

א) אם גנב משל אביו - ואכל ברשות אביו; 2) אם גנב משל אחרים - ואכל ברשות אחרים; 3) אם גנב משל אחרים - ואכל ברשות אביו¹⁰.

במקרה הראשון, אמנם הגניבה משל אביו מצויה בכל עת אבל האכילה ברשות אביו אינה נעימה. הוא חושש בכל רגע שאביו יכנס הביתה ויראהו בקלקלתו ולכן לא ימשיך בכך.

במקרה השני, אמנם האכילה היא ברשות אחרים ואינו חושש שאביו יראהו, אבל הגניבה היא מרשות אחרים וזו איננה מצויה בידו בכל עת, לכן אין חשש שימשיך בכך.

במקרה השלישי, מתקיימות שתי המגבלות: גם אין הגניבה מצויה תחת ידו (כי היא משל אחרים), וגם האכילה היא ברשות אביו, וחושש מפניו שיתפשוהו בשעת מעשה, לכן יש פחות סיכון - שימשיך בכך.

לפי הגמרא בסנהדרין ע"א, ע"א מתברר שישנה מגבלה נוספת. הבן לא יהיה בגדר

10. רמב"ם הלכות ממרים פי"ז, הי"ב ועפ"י רש"י בגמרא סנהדרין ע"א, ע"א.

"בן סורר ומורה" אלא אם יקנה את הבשר והיין בזול. ורש"י שם אכן הסביר ש"זול" הוא מלשון זול. ייתכן שגם תנאי זה נובע מאותה סיבה: אם הבשר והיין יהיו יקרים, לא יהיה לו כדאי לגנוב כסף ולבזבזו על מאכלים אלו ולכן במילא אין סיכון שימשיך בכך בעתיד.

ו. נסיבות חברתיות כתנאים לגדר "בן סורר ומורה"

ישנה קבוצת הלכות המתאייחסות לנסיבות החברתיות שבהן אוכל בן סורר ומורה. **(א) בחבורה:** "אינו נעשה בן סורר ומורה - עד שיאכל בחבורה שהיא כיוצא בו" (תוספתא סנהדרין פ"א). כלומר, חבורה של ריקים ופוחזים. מתוך הנחה שאם הוא נמצא בחברה רעה, אין ספק שחבריה ישפיעו עליו **להמשיך** באותה דרך שבסופה יעשה פשעים חמורים יותר, ושאותם רוצים למנוע על ידי הריגתו המוקדמת. "אמר ר' אבהו אינו חייב עד שיאכל בחבורה שכולה סריקין" (סנהדרין ע, ע"ב). רש"י שם: "ריקס". אבל מעניין לציין שאם באותה חבורה ישנו אדם הגון אחד, אינו נחשב לבן סורר ומורה. אלא אם כל בני החבורה הם שליליים. מדוע? כי אז יש סיכוי שלא יושפע מן החברים הרעים ולא ימשך אחריהם (שם, שם).

גישה זו הבאה לידי ביטוי בדברי רש"י, עולה בקנה אחד עם מימצאים של מחקרים פסיכולוגיים על השפעת החברה על היחיד. המחקרים מוכיחים את עוצמתו של הלחץ החברתי הסוחף את כל בני החבורה. שובר כל התנגדות וממוסס את שארית השכל הישר. אותם מחקרים, מראים מאידך, שאם יש בתוך הקבוצה תמיכה כלשהי, אפילו יחידה, יכול היחיד, השונה, לעמוד על דעתו, להתגבר על הלחץ החברתי ולא להגרר אחרי הקבוצה. ורש"י כדרכו, מקפל אמת גדולה זו, שהיא מסקנת מחקרים מודרניים על השפעת החברה, במילים ספורות: **"אצל אס יש בחבורה אדם כגון כפי האי גוונא לא ממשיך אינו מושפע ואינו נעשה בן סורר ומורה"**.

(ב) אכילת מצוה: אם אכל בחבורה שכולה אנשים ריקים ושליליים אבל אכילת מצוה כגון: שהייתה זו סעודת נישואין או סעודת ברית מילה או סעודת ראש חודש, במקרה זה אינו נעשה בן סורר ומורה. מדוע? ההנחה או האמונה היא שהעוסק במצוה, זכות המצוה תגן עליו לבל יימשך לדבר עבירה ולבל ידרדר¹¹.

(ג) אכילת עבירה: מעניין שגם אם אכל אכילת עבירה. כגון: בשר אסור, נבילות וטריפות או שעבר אפילו על איסור דרבנן, כגון: שאכל בתענית, גם במקרים אלו אינו נחשב בן סורר ומורה. הפעם הסיבה שונה: כיוון שכתוב בתורה: "בנו זה... אינו שמע בקולנו". אם כן, אין מדובר בבן שאינו שומע אף בקולו של מקום¹². כלומר, כל אכילה שיש בה מצוה או עבירה אינה הופכת אותו לבן סורר ומורה אלא אם כן האכילה היא סתמית, אכילה מוגזמת לשמה.

11. על אכילת בן סורר ומורה בסעודת ראש-חודש, ראה עבודת דוקטראט, אושפיזאי, ד'. מנהגים בראש חודש, תשנ"ז, פרק שישי, סעודת בראש-חודש, עמ' 174.

12. סנהדרין ע, ע"ב, ורש"י שם "דיאנו שומע בקולנו בעין ולא זה שאף בקולו של מקום אינו שומע".

ז. כיצד דנים בן סורר ומורה?

רמב"ם (הלכות ממרים פ"ז, ה"ז) כותב: "כיצד דנין בן סורר ומורה? מביאים אותו אביו ואמו תחילה, לבית דין של שלושה ואומרים להם: בננו זה סורר ומורה. ומביאין שני עדים שגנב משל אביו וקנה בשר ויין כמה שגנב, ואכל אותה אכילה האמורה אחר ההתראה. וזוהי עדות ראשונה ומלקין אותו כשאר חייבי מלקות וזהו שנאמר: ייסרו אותו ולא ישמע אליהם. חזר וגנב משל אביו ואכל אכילה זו, אביו ואמו מביאין אותו לבית דין של שלושה ועשרים (ושוב) ומביאין שני עדים ומעידין עליו שגנב ואכל אכילה, זו האמורה (לפי כל התנאים) אחר שהתרו בו. וזו היא עדות אחרונה... ואחר שמקבלין עדותן בודקין אותו... (ואם לא התבגר ולא עברו שלושה חודשים, אז...) גומרין דינו כדרך כל הרוגי בית דין וסוקלין אותו...".

במסכת סנהדרין (ע, ע"ב) מבואר שחייבים להיות השלבים הבאים:
א) כאשר ההורים רואים שהבן הולך ושוקע בהרגל זה, מייסרים אותו ומתירים בו בפני שני עדים, שאם יוסיף לעשות כן יביאוהו לפני בית דין.
ב) עבר, לאחר התראה, (חזר על אותה עבירה למרות ההתראה) מביאים אותו לפני בית דין של שלושה ומביאים עדי התראה ועדים שראוהו זולל וסובא לאחר התראה ומלקין אותו.
ג) אם חזר וקילקל (לאחר המלקות) מעמידים אותו בפני בית דין של עשרים ושלושה. שלושת הדיינים הראשונים שדנוהו למלקות וגם עדי הגניבה וההתראה, חייבים להיות נוכחים.
ד) ואז, דנים אותו למיתה.

ר' עקיבא סובר שאין ממיתים בן סורר ומורה מיד, אלא מעלים אותו לירושלים, לבית הדין הגדול, וממתינים עד הרגל ואז ממיתים אותו, כדי שיתקיים: "וכל ישראל ישמעו ויראו" (תוספתא שם פ"א). בעניין זה, באה שוב לידי ביטוי גישת ההלכה, שאין ענישה ללא התראה: "אין עונשין אלא אם כן מזהירין" (סנהדרין נו, ע"ב), החל מהאזרה הראשונה של ההורים וכלה באזהרת בית הדין. ואם עבר הבן הסורר את כל הדרך הארוכה הזו, מבית הוריו, דרך בית דין של שלושה ומלקות, עד בית דין הגדול, הרי שאין לו תקנה ודינו מוות.

ח. ההורים - זמותם ואופיים כתנאים לגדר "בן סורר ומורה"

מעניינת מאוד קבוצת ההלכות המתייחסות להורים. מאיזה בית צמח בן סורר ומורה?

א) חייבים להיות לו שני הורים. היה הבן יתום מאחד ההורים - לא ידון כבן סורר ומורה. חייב להיות מצב ששני ההורים יתלוננו וחייבים שני ההורים להביאו

לבית הדין. וכל זאת למדים מן הלשון במקרא: "ותפשו בו אביו ואמו... ואמרו... בנו זה...".

ב חייבת להיות הסכמת שני ההורים לגבי העמדתו לדין. וכך נאמר במשנה (סנהדרין פ"ח, מ"ד): "היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אביו אינו רוצה ואמו רוצה – אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיו שניהם רוצים". לא די בשיקול דעתו של אחד מהם אלא צריך את הסכמת שניהם שהחלטה תהיה ברורה ללא כל ספק.

ג "אם לא הייתה אמו ראויה לאביו – אינו נעשה בן סורר ומורה", נאמר שם במשנה. ובגמרא מבואר, שאינה ראויה פירושו, שהאשה לא שווה לו "בקול", "בקומה" "ובמראה"!

ייתכן לומר, שאם אין הדבר כך, אם אין התאמה מלאה בנתונים הפיזיים של ההורים, וגם הסעיף שלעיל, שאחד ההורים רוצה, והשני לא – מעיד הדבר על סביבה חינוכית שאין בה הרמוניה. לדעת כל החכמים שם בגמרא, אם לא קיימת החלטת פה אחד של ההורים, ויש ביניהם חילוקי דעות, כלומר, כשאין גישה חינוכית שווה – אין להאשים את הברך ולהעמידו לדין!

ד המשנה ממשיכה ואומרת: "היה אחד מהם גידם, או חיגר, או אלם, או סומא או חרש – אינו נעשה בן סורר ומורה. שנאמר: 'ותפשו בו אביו ואמו' – ולא גדימין. 'והוציאו אתו' – ולא חגרין. 'ואמר' – ולא אלמין. 'בנו זה' – ולא סומין. 'איננו שמע בקלנו' – ולא חרשין".

נשאלת השאלה, מדוע אם אחד ההורים או שניהם, בעלי מום, אין הברך נחשב בגדר "סורר ומורה" גם אם התנהגותו איננה כשורה? גם אם הוא "זולל וסובא"? המאירי¹³ מסביר, שאנשים אלו נוטים להיות אכזריים. וכדבריו: "ויראה לי הטעם מפני שהאכזריות מצויה באלו". ולדעתך, אפשר לומר, שיש בהם התמרמרות וטרוניות כלפי שמיא וכלפי הבריות כאחד, וזה גורם מפריע לאווירה חינוכית נאותה בבית. תכונות אלה, מונעות על כל פנים, חינוך נכון לבן, ואם הגיע הברך לידי זלילה וסביאה, הרי זה בגלל הרקע המשפחתי והסביבה החינוכית הלקויה. יש איפוא התחשבות בנסיבות מקילות אלו לגבי ואין מעמידין אותו לדין.

אפשר אולי לומר, שכל ההגבלות הללו, מוכיחות שהמרדנות והעקשות של הברך הסורר והמורה, טבועים בו מלידה (כך מנסה להסביר ריינס במאמרו¹⁴). בכיוון זה הציע יוספוס פלביוס¹⁵, שהחוק לא יחול על מקרים שבהם קיימת בעיה של הזנחה מצד ההורים. וכך הוא אומר:

"כדי להוכיח את האשמה של "בן סורר ומורה" צריך האב להיות מסוגל לומר, כי הולדתו של הברך נתקבלה בהודייה לאל וכי דאגו דאגה רבה לחינוכו ולגידולו ולא חסכו ממנו דבר שנראה בו תועלת לחינוכו הטוב"¹⁶.

13. בית הבחירה, לטנהדרין עא, ע"א, עמ' 263. ובמשנה מפורשת, אי לוי (ת"א תשנ"ב) מסביר שכיוון שיש להורים ליקויים גופניים הם אינם שולטים די צרכם על הילדים וחינוכם לקוי.
14. ריינס, עבריות הנוער בספרותנו העתיקה, שבילי החינוך, 33.
15. יוספוס פלביוס, קדמוניות היהודים, ספר 16 פרק 11.
16. על מידת מהימנותו של פילון כמייצג את הפרשנות המסורתית לתורה. יש מחלוקת בין החוקרים, וראה הלברטל, מי מהפיכות פרשניות בהתהוותן, ירושלים תשנ"ז, עמ' 65 הערה 30.

יוספוס "מקדים לכת" (אם אפשר להתבטא כך) ואומר, שעל ההורים להעיד שהחל מרגע לידתו הכל שפיר, ובמשך כל השנים קיבל חינוך מעולה כמיטב הבנתם. במאמר על "המושג התנ"כי של פסיכופטיה: החוק של בן סורר ומורה" כותבים בעלי המאמר שהמושג התנ"כי של "בן סורר ומורה" דומה מאוד למונח: "אי שפיות מוסרית" או לקטיגוריה של "הפרעות אופיי", "פסיכופטיה", או "אישיות אנטי חברתית", הנמצאים בשימוש היום. לדעתם, כך הם כותבים, "הפרעות האישיות המתוארות בעזרת מונחים אלה מאז ימי התנ"ך ועד ימינו שלנו על הפסיכיאטרה המודרנית, הם בעיקרו של דבר אותן הפרעות"¹⁷.

"ותפשו בו אביו ואמו... בנו זה" - רשות או חובה?

שאלה זו היא שאלה עקרונית: האם ההורים אכן חייבים להביא את בנם למשפט, או שהרשות נתונה בידם. רוצים יעמידו לדין, לא רוצים - יסלחו ויוותרו לו. הרי העניין הוא שהבן עלול להיות מפגע חברתי, וזו הסיבה לעונשו החמור: "סופו שעומד על פרשת דרכים ומלסטם את הבריות", ולכן: "בן סורר ומורה נהרג על שם סופו". ואם כך, ניתן לחשוב, שעל ההורים מוטלת החובה להעמיד את הבן לדין, כדי למנוע מן החברה את הנזק שהוא עלול לגרום בעתיד. ברם, כבר לפי סמיכות הפרשיות בתורה, ולפי רש"י במקום, ועוד יותר לפי הספרי, אנו רואים שההחלטה נתונה בידי ההורים. **רש"י** (לדברים כ"א, כב), כותב: **"וכי יכיה צאיש משפט מוות... סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסיד עליו אציו ואמו, כוף שילא לתרבות רעב ויעצור עבירות ויתחייב מיטה צצית דין"**. מכאן למדים, שיש באפשרותם של ההורים, לחוס עליו ואין כופין אותם להעמידו לדין.

ובספרי (בדברים רי"ח) נאמר: **"א"ר יאשיהו ג' דברים שח לי רבי זירא משום אנשי ירושלים: סוטה - אם רצה בעלה למחול לה - מוחל. סורר ומורה - אם רצו אביו ואמו למחול לו - מוחלים. זקן ממרא - אם רצו חבריו למחול לו - מוחלים. והרציתי הדברים לפני ר' יהודה בן בתירא, על שניים הודה לי, ועל אחד - לא הודה לי. על סוטה ועל בן סורר ומורה - הודה לי, על זקן ממרא עפ"י בית דין - לא הודה לי, מפני שהוא מעמיד מחלוקת בישראל"**.

בדברים אלה, של הספרי, נשמע הד ברור לשאלה המוצבת לעיל, ונראה על פיהם, שבכל זאת בן סורר ומורה כמוהו כאישה סוטה, הם חוטאים בתוך המשפחה וההורים סוברנים כמו הבעל, להחליט אם הם מוכנים להשלים עם המצב, מה שאין כן לגבי זקן ממרא - כאן יש עניין ציבורי בלבד: עלולה לפרוץ מחלוקת שתפלג את

17. מי רוטנברג ובי דימונד "המושג התנ"כי של פסיכופטיה: החוק של בן סורר ומורה" בתוך "עבריות וסטיה חברתית" כרך ב', 4-1973, עמ' 45-51.

18. שבימי קדם היו חברות שבהן סמכויות האב על בנו היו מוחלטות, להכות, לשעבד או למכור. ואפשר שהיה מקובל שהם יכלו אפילו להרוג את בנם כאשר המרה את פיהם. עד היום עוד מקובל בשבטים בדוויים ובעמים מוסלמים מסויימים שהמשפחה זכאית (ואולי אף חייבת) להרוג את בתם כאשר חיללה את כבוד המשפחה. אבל התורה הגבילה את סמכות ההורים וקבעה, שרק החברה

העם ולכן אין אפשרות לוותר ולמחול ויש למצות את הדין. יש לשים לב גם לפן אחר והוא, שבישראל לא היה מעולם הכוח ביד האב "להחיות או להמית" את הבנים, שהרי בן סורר ומורה נדון בבית דין כשאר העבריינים. אמנם נכון הוא, שפסק הדין בא בעקבות האשמה של ההורים, אבל הם אינם רשאים לעשות דין בעצמם. רק בית דין מוסמך לשפוט אותו, להלקותו, ואף להמיתו אם אין דרך אחרת¹⁸.

הוראת התורה בחוק זה באה להגביל את סמכות ההורים, ואיננה מאפשרת להם ליטול את החוק לידיהם. הבן אינו רכושם הפרטי של ההורים וקדושת חיי האדם היא מעל הכול, ורק בית דין מוסמך לדון דיני נפשות¹⁹. אפשר לראות בחוק זה, פנים לכאן ולכאן. מצד אחד - הוא נותן את מלוא החופש והסמכות להורים להחליט אם להוציא את עניין בנם ל"רשות הרבים", לשיפוט הציבור, ולמסור אותו לבית דין. ומצד שני - אם ברצונם להגן עליו, לחפות על מעשיו במסגרת המשפחה, הם רשאים לנהוג כך (אם כי הם מזהירים מפני התוצאות).

ט. חומרת העונש לעומת המעשה

המשנה במסכת סנהדרין פ"ח, מ"ה אומרת: "בן סורר ומורה נדון על שם סופו, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב". בגמרא (סנהדרין עב, ע"א) מובא: "ר' יוסי הגלילי אומר: וכי מפני שאכל זה טרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי, אמרה תורה: יצא לבין דין ליסקל? אלא, הגיעה התורה לסוף דעתו של סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו (עתידי לכלות ממון אביו) ומבקש למודו (הרגלו), שיבקש לזלול ולסבוא כפי שהורגל) ואינו מוצא (מעות) ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות. אמרה תורה: "ימות זכאי ואל ימות חייב". מוטב שבן סורר ומורה ימות כשהוא זכאי ועדיין לא הרג אדם, ואל ימות לאחר שיהרוג ויתחייב מיתה.

הרמב"ן בפירושו לדברים כ"א מסביר שבן סורר ומורה נענש בשביל שני דברים: "האחד - שהוא מקלה אביו אמו וממרה בהם, והשני - שהוא זולל וסובא ועובר על מה שנצטוונו, יקדושים תהיו. ונאמר עוד: יאותו תעבדו ובו תדבקו' כמפורש לדעת את ה' בכל דרכינו. וזולל וסובא לא ידע דרך ה'". הסבר זה קרוב להסברו של בעל ספר החינוך (מצוה רמ"ח), המדבר על פינוק החומר על חשבון חיי הרוח. זלילה וסביאה נוגדים את הצו של "קדושים תהיו" ואינם מאפשרים לקיים "ובו תדבקו". אבן עזרא מסביר אף הוא באותה רוח: "סובא - מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העוה"ב כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה".

באמצעות בית דין, זכאית לנקוט בעונש כה חמור, ורק על פי קריטריונים מאוד חמורים, כפי שמעמידה ההלכה.
19. על מידת השליטה של ההורים בילדיהם, ראה בהרחבה אצל הלברטל מ'. מהפכות פרשניות בהתהוותן, ירושלים תשנ"ז, פרק שני: שלטון האב בבניו, עמ' 42-46.

הרמב"ן, למרות הסבריו, הרגיש כנראה שהם עדיין לא מספיקים להבנת ענשו החמור, של "בן סורר ומורה" והוא מוסיף שם בהתאם לדעת חז"ל, "כי לא הומת בגדל חטאו, אלא לייסר בו את הרבים, שלא תהיה תקלה לאחרים". והוא ממשיך לפרט ארבעה מקרים כאלה, שבהם אדם נידון למוות לא בגלל חטאו, אלא כדי שתהא במיתתו תקנה לאחרים. ובכל המקרים האלה אומרת התורה "וכל ישראל ישמעו וייראו" לשם הדגשה, כי מיתתם של אלה בלתי תלויה במעשיהם, אלא בתקלה הנובעת מהם לאחרים.

והמשנה בסנהדרין פ"ח, מ"ה מסיימת: "שמיתתן של רשעים – הנאה להם והנאה לעולם: הנאה להם – שאינם מוסיפים לחטוא. והנאה לעולם – שאין הבריות סובלים מהם".

י. "בן סורר ומורה" בתלמוד הירושלמי

גישה שונה לחלוטין לכל עניין בן סורר ומורה אנו מוצאים בתלמוד הירושלמי למסכת סנהדרין פרק ח' הלכה א. על פיו נראה, שזה עניין מופלא שפרטי דינו וחומר עונשו תמוהים הם, ולא כל כך מתקבלים על הדעת. וכך נאמר שם:

"כל אליו מליא לא מסתברין דלא חליפין". (כל אלו הדברים שנאמרו בבן סורר ומורה אינם מסתברים, שכן הסברא נוטה לחילוף הדברים). "ותדע לך שהוא כן: (א) "מי היה בדין שיהא חייב, הבן או הבת? הווי אומר: הבת, ופטרה התורה את הבת וחייבה את הבן.

(ב) "מי היה בדין שיהא חייב, קטן או גדול? הווי אומר: גדול, פטרה התורה את הגדול וחייבה את הקטן.

(ג) "מי היה בדין שיהא חייב, הגונב משל אחרים או הגונב משל אביו ואמו? הווי אומר: הגונב משל אחרים, פטרה התורה בגונב משל אחרים וחייבה בגונב משל אביו ואמו, ללמדך, 'שכולן אינן אלא בגזירת מלך'".

ומסכם שם "פני משה": "ואי אתה רשאי להרהר אחריו ולבקש טעמו של דבר". פירוש הדבר, שאילו נקבעו הדברים על פי שיקול דעת אנושי-הגיוני, היינו מחליפים את ההלכות. וכבר ראינו שבעניין בן ולא בת, העיר ר' שמעון בברייתא: "בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויין אצלה בעבירה, אלא שגזירת הכתוב היא...". וגישת הירושלמי היא, שכן הדבר גם בשאר העניינים הנוגעים לפרשת בן סורר ומורה. כולם שונים מן ההגיון הפשוט.

יא. סיום וסיכום

חז"ל הציבו תנאים וסייגים רבים לאפשרות קיומה של התופעה של "בן סורר ומורה", עד שעשו אותה לבלתי אפשרית כמעט.

התנאים מתייחסים:

1. להורים שצריכים להיות בריאים ושלמים. חייבת לשרור ביניהם התאמה מכסימלית, פיזית ונפשית, גישה שווה בענייני חינוך ודעה אחידה ביחס להעמדתו לדין.
2. לחטא עצמו של הזלילה והסביאה. ההלכה קובעת את טיב המזון, כמותו, מחירו, צורת האכילה, מקורות הממון והנסיבות החברתיות ועוד.
3. לתהליך הענישה. חייבים להיות התראה ועדים, משפט ראשון בבית דין מצומצם וענישה מוקדמת של מלקות, ורק אם הבן ממשיך בחטאו, וישנם שוב עדים והתראה, אז אפשר להביאו לבין הדין הגדול שיגזור עליו עונש מיתה.
4. לבן שטווח הגיל האפשרי להעמדתו לדין הוא קצר ביותר, כשלושה חודשים בלבד.

אין פלא איפוא, שיש דעות בחז"ל שבן סורר ומורה לא היה מעולם ואף איננו עתיד להיות. "דין סורר ומורה ועיר הנדחת, לא היה ולא עתיד להיות. ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר". (סנהדרין ע, ע"א). התהליך מסובך ומדויק, ואי אפשר לדלג על שום חוליה מאלה המרכיבים את המערכת המשפטית כולה. משום כך אפילו נמצא בן שאוכל אכילה גסה, בתנאים האמורים, קשה להניח שאכן יתבצעו במציאות כל הפרטים הדרושים לדין המשפט, ושיגיעו לפסק הדין החמור שהתורה קובעת.

אמנם ר' יהונתן אומר (שם): "אני ראיתיו וישבתי על קברו". וזאת, כיוון שר' יונתן איננו מוכן לקבל שהתורה כתבה עניין בצורת חוק והוא יהיה בלתי ישים, אבל זו דעת יחיד. ואפילו אם כן היה, הרי זה מקרה נדיר ואולי חד פעמי. אבל רבי יהודה ורבי שמעון שואלים ועונים: "ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר". ביטוי זה מבטא, לכאורה, גישה חריגה המנוגדת למגמה של לימוד תורה שהיא "ללמוד וללמד לשמור ולעשות". וכפי שנאמר במדרש (ויקרא רבה ל"ה, לז): "הלמד שלא (על מנת) לעשות, נוח לו שלא נברא. אמר רב יוחנן: הלמד שלא (על מנת) לעשות נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם". והשאלה היא היאך התורה מביאה פרשה שכביכול לריק נכתבה? אולם לאמיתו של דבר עפ"י מה שנכתב לעיל אכן רואים שיש הרבה מה לדרוש בעניין זה, בבחינת "הפוך בה והפוך בה", כי ממנה ניתן ללמוד עקרונות מוסריים וחינוכיים רבים, בצד חוק ומשפט, אמת ואמונה²⁰.

20. הערת המערכת: על דברי ר' יונתן שאמר: "אני ראיתיו וישבתי על קברו", ראה בספר "דרשות לעמנו ולדתנו" מאת הרב אלכסנדר זושא אלישביץ (ריגא, תרצ"ד) דרוש ב' "כל העיר כולה על מוקדה", עמודים ח-יב, שהסביר את דברי ר' יונתן בטוב טעם, ובעיקרון אינו חולק על חכמים.